

II. MUNKASZOLGÁLAT ÁLTALÁBAN, VALAMINT A MUNKASZOLGÁLAT FOGALMA

A munkaszolgálat fogalmának meghatározása nem könnyű feladat, hiszen számos megjelenési formája létezett, s elmondható, hogy legtöbbjük más-más ismertetőjegyekkel és jellemzőkkel bírt. Ez olyannyira igaz, hogy egy, az 1930-as évek végén kiadott, e témával foglalkozó könyvet is úgy mutatnak be az előszóban, mint amely könyv „a munkaszolgálat körül terjengő, ködös homályt szétoszlatja”.²

Eme kijelentés is jelzi, hogy még a kortárs átlagember sem mindig tudott kiigazodni a munkaszolgálat szó hallatán. Betudható ez annak, hogy bármennyire is különböztek az egyes megjelenési formák egymástól, egyformán mindegyiket egyszerűen munkaszolgálatnak hívták. Szécsényi András történész megállapította egy tanulmányában, hogy ha a munkaszolgálatos formákat vizsgáljuk, helytállóbb a formák sokszor elvi különbözősége miatt a „munkaszolgálatok” elnevezés használata.³

A fentiekből következőleg két kérdést lenne kívánatos tisztázni: az első, hogy honnan is ered a „munkaszolgálat” kifejezés. Ennek megválaszolásához újra Szécsényihez kell visszatérnünk, aki az elmúlt évekbeli munkásságával finoman jelezte az ellentétes álláspontra helyezkedő hazai történészeknek, hogy a munkaszolgálat *terminus technicusát* nem a második világháború idejére kell datálni Magyarországon, hiszen e kifejezést már korábban, az 1930-as évek közepén is használták, mégpedig az egyetemi önkéntes munkaszolgálat rendszerét működtető Turul Szövetség által.⁴ A munkaszolgálat kifejezés egyébként a harmincas évek előtt is fel-felbukkant⁵ a magyar köznyelvben, ám azt kompromittáló tartalommal egyértelműen a második világháborús forma töltötte meg.⁶

A második kérdés, hogy mi is az a munkaszolgálat. Mint ahogyan fent már említettem, az egyes munkaszolgálatos formák között hatalmas különbségek lehetnek, nem is célszerű azokat egy lapon említeni. Ugyanakkor általánosságban meghatározhatóak olyan állítások, amelyek alapján kielégítően definiálhatunk egy központi fogalmat, amely majd az összes 1919-től 1945-

² Tharnói, 1939: 5.

³ Szécsényi, 2014.

⁴ Szécsényi, 2016: 25–26.

⁵ Már egy 1854-ben kiadott rendeletben is használták a kifejezést: „Az illy utdarabon végzendő munkaszolgálatok fölosztását, mellynél az összeírás utján kitudott kézi és ígás munkaerők viszonyának osztómérvül kell szolgálnia”. Rendelet Ó. cs. k. Főhercegségétől Magyarország hadi és polgári kormányzójától 1854-ki május 26-ról, 9068. sz. a. Egy 1916-os folyóirat pedig így ír: „Amint ma katonai kötelezettség van, ugy van a jövő államában munkaszolgálati kötelezettség, gazdagra, szegényre egyaránt”. *Népszava*, 1916. október 22.

⁶ A munkaszolgálat eredetét valamint annak hazai és külföldi történeti előzményeit Bartha Ákos és Csósz László dolgozta fel kiválóan tanulmányában. Bartha, 2010; Csósz, 2015.

ig fennálló munkaszolgálatos intézményre igaz: a munkaszolgálat olyan férfiakra és akár nőkre egyaránt kiterjedő,⁷ önkéntes vagy kötelező alapokon nyugvó,⁸ állami vagy társadalmi úton megszervezett⁹ intézmény, amely, még ha változatonként rendelkezik is egyfajta militáris jelleggel, vagy éppen a honvédelmi szervezetrendszer részét képezi, tagjai fegyvernélküli szolgálatot teljesítenek, az egyes típusok jellegzetes külső megjelenési formája¹⁰ pedig nem más, mint a fizikai vagy ritkább esetben a szellemi munkavégzés.¹¹

Az első világháború idején, az általános hadkötelezettségen alapuló, fegyver nélküli, munkával teljesített katonai szolgálat Európa-szerte – így az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében is – bevett volt.¹² Ezek a katonák – más néven műszaki katonák¹³ – olyan munkákat végeztek, amelyre a harcoló állományból nem akartak erőket elvonni, ugyanakkor, akik ilyen katonailag szervezett, katonai fegyelem alatt álló munkásalakulatokban szolgáltak, a haderő szervezetszerű állományába tartoztak, őket rendes katonai ellátmány és elbírálás illette meg.¹⁴ A műszaki csapatokat – Jacobi tipológiáját követve – szervezetileg négy fő részre lehetett felosztani: az elsőben az utászok és árkászok, a másodikban a közlekedési dandár, a harmadikban a fényszóró dandár, és végül a negyedik csoportban a háború folyamán felállított különféle műszaki alakulatok tartoztak. E legutolsó, negyedik csoportban találhatóak meg a munkásszázadok (*Arbeiterkompanien*).¹⁵

A fentiekből kifolyólag katonai munkásosztagok felállítására az első Magyar Népköztársaság idején is sor került. A Magyar Hadügyminisztérium 1918 decemberében „katonai munkásosztagok alakítása tárgyában” adott ki körrendeletet.¹⁶ E munkásosztagok feladata például a munkaerőhiányból fakadó mezőgazdasági munkálatok elvégzése volt.

Az 1919–1920-as években felállított munkásalakulatokat tehát nem lehet új keletűnek tekinteni, egyediségük sokkal inkább jellegükben, arculatukban és indíttatásukban mutatkozik

⁷ Tharnói, 1939: 49.

⁸ Hilscher, 1933: 1.

⁹ Tharnói, 1940: 14.

¹⁰ Tharnói, 1939: 13.

¹¹ Szécsényi, 2016: 152.

¹² Bonhardt, 2005: 250.

¹³ Jacobi Ágost utászvezredes egy művében nagyon jól összefoglalja a műszaki csapatba tartozó katonák jellemzőit: „Műszaki katonák alatt értjük azt a hadrakelt nagy családot, amely nemcsak fegyverrel a kézben küzdött, hanem tudásával, különleges felszerelésével, kiképzésével és leleményességével a küzdő csapatok leghűségesebb és nélkülözhetetlen segítőtársa volt”. Jacobi, 1938: 1.

¹⁴ Bonhardt, 2005: 250.

¹⁵ Jacobi, 1938: 3.

¹⁶ Rendelet katonai munkásosztagok alakítása tárgyában. 33483. Eln. Mg.–1918. Budapesti Közlöny, 1919. január 1.

meg: létrehozásuk nem más hivatott szolgálni, mint a regnáló politikai hatalom ellenőrző, fegyelmező és büntető tevékenységét.